

تأثیر خوردن مال یتیم در جامعه با محوریت آیه ۱۵۲ سوره انعام

فاطمه امیری^۱

چکیده

مصونیت از وجود یتیمان در هیچ جامعه و زمانی امکان پذیر نیست لذا موضوع تأثیر خوردن مال یتیم در جامعه با محوریت آیه ۱۵۲ سوره انعام از جمله موضوعات مهم برای هر جامعه می باشد. خداوند متعال در آیات قرآنی حقوقی را برای یتیم بیان نموده و از جامعه خواسته تا به حدودی جبران فقدان پدر کند و سرپرستی و آموزش تربیت او را به عهده گیرد و کسانی که به این مسئولیت الهی عمل می کنند و حقوق یتیمان را مراعات می کنند از پاداشه ای خاصی برخوردار می شوند، و در مقابل خوردن مال یتیم در جامعه تأثیراتی را دربردارد که از جمله آن واداشتن یتیم به سرقت، قتل، حرام خواری، تجاوز به ناموس مردم و... می شود، بنابراین ضروری بوده که به چنین بحثی پرداخته شود و هدف در آن بیان تأثیر خوردن مال یتیم در جامعه بوده است که به صورت کتابخانه ای گردآوری شده است. یافته های تحقیق حاکی از آن است که خوردن مال یتیم باعث می شود که شخص یتیم نسبت به جامعه خصومت پیدا کند و در پی انتقام از جامعه بر می آید و جامعه را مسئول تمام مشکلات خود می داند در نتیجه به خود و جامعه ضرر می رساند.

کلید واژه: اختلاط، انتقام، یتیم

^۱ - سطح ۲، حوزه علمیه ریحانه النبی (صلی الله علیه وآله)، fmz747998@gmail.com

مقدمه

وجود کودکان یتیم که پدر یا مادر یا والدین خود را در کودکی از دست داده اند در هر جامعه ای اجتناب ناپذیر و حقیقتی غیر قابل انکار است، در همه ادیان الهی به این کودکان توجه دارند و بر ضرورت تعهد در برابر آنان حفظ حقوقشان و اظهار لطف به آنان تأکید می کنند. فقدان پدر و مادر پیامدهای نامطلوبی همچون پریشانی افسردگی، احساس بی پناهی، بی هدفی خلاء عاطفی و عدم اعتماد به نفس را برای کودک یتیم به دنبال خواهد داشت به طوری که حتی خواب و خوراک او را دچار اختلال خواهد کرد. او آینده خود را تاریک و مبهم می بیند و هیچ امیدی به زندگی ندارد و در صورت عدم رعایت حقوق آنها ممکن دچار آسیب های جدی تری در آینده از جمله اعتیاد و ضرر رساندن به خود و جامعه، بشوند؛ لذا ضروری بوده که به چنین بحثی پرداخته شود. خداوند متعال در قرن کریم به رعایت حقوق یتیمان اشاره های فراوانی کرده و حتی جزا و کیفرهایی را برای کسانی که این حقوق را مراعات نمی کنند در نظر گرفته است لیکن با توجه به اینکه برخی بدون اعتنا به آثار شومی که خوردن مال بشیم ممکن است برای خود و حتی جامعه در پی داشته باشد، دست به خوردن مال یتیم می کنند بر این اساس هدف در این مقاله تبیین تأثیر خوردن مال یتیم در جامعه با محوریت آیه ۱۵۲ سوره انعام بوده است. موضوع مورد نظر در همه عصر و زمان ها بوده، از زمان قبل از اسلام و حتی زمان جاهلیت موجود بوده و در زمان جاهلی حتی در تقسیم ارث به ایتام ظلم می شده لیکن بعد از ظهور اسلام حقوقی برای یتیمان در نظر گرفته شد و توجه خاصی به ایتام می شد.

در این تحقیق بناست که به سؤالاتی پاسخ دهیم که از جمله آن؛ تأثیر خوردن مال یتیم در جامعه با محوریت آیه ۱۵۲ سوره انعام چیست؟ شیوه های درست رفتار با ایتام در آموزه های اسلامی کدام است ؟ حقوق ایتام در آیات قرآنی کدام اند؟

۱- مفهوم شناسی

یتیم در اصل به معنای تنها و منفرد است و از یَتَمَّ یَتِیمٌ، یَتَمًّا و یَتِماً می باشد و در افراد انسان به انقطاع و جدایی کودک از پدر یا از دست دادن او قبل از سن بلوغ اطلاق می شود.^۱ در اصطلاح مفسران نیز دارای معنای ویژه ای است؛ چنان که مرحوم علامه طباطبایی (رحمه الله) می گوید: «یتیم به کسی گفته می شود که پدرش را از دست داده و این واژه برای شخصی که مادرش مرده بکار نمی رود. برخی معتقدند که در میان افراد انسان یتیم کسی است که پدرش مرده و در حیوانات به کسی که مادرش را از دست داده اطلاق می گردد.^۲ (محمد طاهر بن عاشور در معنای یتیم می نویسد از نظر عرب ها کودکی که تنها مانده و پدرش را که حامی و دفاع کننده و نفقه دهنده او بوده از دست داده یتیم است و این مطلب درباره مادر صدق نمی کند، زیرا با از دست دادن او بی سرپرست نمی ماند.^۳

انتقام به معنای عقوبت است، لیکن نه هر عقوبت بلکه عقوبت مخصوصی و آن این است که دشمن را به همان مقدار که تو را آزار رسانده و یا بیش از آن آزار برسانی، که شرع اسلام بیش از آن را ممنوع نموده^۴ و فرموده: «فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللَّهَ» «هر که به شما تجاوز کرد به وی مثل همان تجاوزی که به شما کرده تجاوز کنید و نسبت به بیش از آن از خدا بترسید».^۵

انتقام در اصطلاح امروز بیشتر در مواردی به کار می رود که اشخاص بر اثر عدم گذشت در برابر خلافتکاری ها یا اشتباهات دیگران دست به عمل متقابل می زنند و حتی مصلحت خود را در عفو و گذشت در نظر نمی گیرند.^۶

^۱ - دهخدا، لغت نامه دهخدا، ص ۱۳۷.

^۲ - طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱، ص ۲.

^۳ - ابن عاشور التونسی، تفسیر التحریر و التنویر، ج ۴، ص ۲۱۹.

^۴ - طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۲، صص ۱۲۴ و ۱۲۵.

^۵ - سوره بقره، آیه ۹۴.

^۶ - شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲ ص ۴۲۱.

اختلاط: مأخوذ از تازی- آمیختگی و درهم شدگی و آمیختگی چند چیز به هم و امتزاج. مصدر عربی؛ اختلط اختلاطاً: آمیخته و درهم شد. مثال: اختلط الليل بالتراب: یعنی آمیخته و درهم شد شب با خاک- مثلی است که در مبهم گردیدن کار گویند.^۱

۲- شیوه های رفتار با ایتام در آموزه های اسلامی

پیچیدگی جوامع انسانی و روابط آن ها و پیچیدگی خود انسان و تسلط شیطانی به او باعث می شود که افراد توانمند جامعه، به حق و حریم افراد ناتوان جسارت کند. که در این میان یتیمان بیشترین آسیب های اجتماعی را می بینند. به خصوص در زمانی و دورانی که دولت های سازمان یافته وجود نداشته باشد که پشت یتیمان به آن گرم باشد و نظارت عمومی ممکن نباشد در نتیجه این آسیب ها دو برابر می شوند، حساسیت بسیار زیاد قرآن و متون دینی درباره ی یتیمان ناشی از این وضعیت است.

نمونه های موجود در متون دینی مانند این سخن ابن عباس که می گوید «انی لا انجح ان اكل منه» «من خوردن مال یتیم را حرام می داند»^۲، حاکی از این امر است و سفارش های مؤکد در حق یتیمان برای جلوگیری حداقلی از آسیب ها می باشند، چنانکه تشویق و تاکید بر رعایت عدالت در حق آنان، به خاطر ناتوانی و یا نداشتن پدری که بتواند از حقوق آن ها دفاع کند را رحمت خداوندی در حق بندگان از جمله یتیمان دانسته اند.^۳

در برخورد اجتماعی با یتیمان نه افراط جایز است و نه تفریط، قضاوت کردن کودکان یتیم، تحقیر کردن آن ها، سوء استفاده از آن ها باعث می شود کودک اعتماد به نفس خود را از دست بدهد و گاهاً کمک اطرافیان را پس بزند چرا که او والدین خود را مسبب اصلی این اتفاقات می داند.^۴

براساس آیات قرآن کریم با ایتام باید به نیکی و مهربانی سخن گفت و به آنها به شیوه ی پسندیده اطعام و پوشاک داد و آن ها را همه جا گرمی داشت و هیچ گاه نباید آن ها را آزد و یا با قهر آن ها را از

^۱- فرهنگ نفیسی، ص ۱۲۷.

^۲- طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱، ص ۲۱۹.

^۳- ابن عاشور التونسی، تفسیرالتحریر و التنویر، ج ۴، ص ۲۱۹.

^۴- بیهقی، السنن الکبری، ج ۷، ص ۲۷۴.

خویش دور نمود قرآن کریم می فرماید: «وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا» «با یتیمان سخن نیکو و دلپسند بگویید»^۱ «وَأَنْ تَقُولُوا لِلْيَتَامَىٰ بِالْقِسْطِ» «در رفتار با آن ها عدالت را رعایت کنید»^۲ «وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا» «به آن ها اطعام دهید»^۳ «كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ» «آن ها را گرامی داشته»^۴ «أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ» (۶) «وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ» (۷) «وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ» (۸) «فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ» «و آن ها را پناه دهید و هرگز آن ها را آزرده خاطر نکرده»^۵ «فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ» «و از خود دور نکنید»^۶.

در روایات اسلامی نیز بر تکریم ایتم تأکید شده است، پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) می فرماید: «بهترین خانه مسلمانان منزلی است که در آن، یتیمی زندگی کند که با وی به نیکی رفتار شود و برترین منزل ها آن است که آن جا به یتیم اهانت گردد»^۷.

حضرت علی (علیه السلام) نیز می فرماید: «هر مرد و زن با ایمانی که از روی مهربانی دست خود را بر روی سر یتیمی بکشد، خدای متعال به عدد هر مویی که دست خود را بر آن می گذارد یک ثواب برای او می نویسد»^۸.

یتیم نوازی در سیره پیشوایان معصوم (علیهم السلام) امری مرسوم و با اهمیت بوده است؛ چنان که نوشته اند حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) روزی در راه اصلی مدینه می گذشت، چند کودک را دید که طفلی را دوره کرده و او را به نداشتن پدر سرزنش می کنند و می گویند که تو پدر نداری ولی پدر ما فلان است و دارای شأن و مقام می باشد کودک یتیم بنای گریستن گذاشت. پیامبر گرامی (صلی الله علیه و آله) نزد او رفت و پرسید چرا گریه میکنی؟ گفت: من پسر فلانی هستم که در جنگ احد کشته

^۱ - سوره نساء، آیه ۸.

^۲ - همان، آیه ۱۲۷.

^۳ - سوره انسان، آیه ۸.

^۴ - سوره فجر، آیه ۱۷.

^۵ - سوره ضحی، آیات ۹ - ۶.

^۶ - سوره ماعون، آیه ۲.

^۷ - محدث نوری، مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۴۷۴.

^۸ - ابن بابویه، ثواب الاعمال، ص ۲۳۷.

۶- خوردن مال یتیم در آیات

« إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَ سَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا » در حقیقت کسانی که اموال یتیمان را به ستم می‌خورند، جز این نیست که آتشی در درونشان می‌خورند. و به زودی در شعله‌ی فروزان (آتش) درآیند (و بسوزند).

نکته‌ها و اشاره‌ها:

۱. در این آیه به دو گونه عذاب اشاره شده است: یکی وارد شدن در آتش شعله‌ور دوزخ و سوختن در آن؛ و دوم، خوردن آتش که تجسم حرام خواری است. بنابراین روشن می‌شود که عذاب دوزخ غیر از تجسم گناه انسان (به صورت آتش درونی) است.
۲. برخی مفسران برآن‌اند که آیه‌ی فوق به تجسم اعمال اشاره می‌کند؛ یعنی اعمال ما علاوه بر چهره‌ی ظاهری، چهره‌ای واقعی نیز دارد که از نظر ما پنهان است و در جهان دیگر ظاهر می‌شود^۱ «وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئَلًا»، «و به ثروت یتیم نزدیک نشوید، جز به آن (روشی) که آن نکوتر است، تا به حدّ رشدش برسد؛ و به پیمان (خود) وفا کنید؛ [چرا] که پیمان مورد پریش قرار می‌گیرد»^۲.

آموزه‌ها و پیام‌ها

۱. اموال یتیمان را محترم بشمارید و در زمان مناسب به آنان بازگردانید.
 ۲. پیمان‌های خودتان را محترم بشمارید که شما در برابر آنها مسئولید.
 ۳. اموال یتیمان و پیمان‌ها، محترم‌اند^۳.
- «فَأَمَّا الْيَتِيمَ»^۴ پس اما یتیمان را فَلَا تَقْهَرْ پس قهر مکن و از نزد خود مران و حقیر مشمار و

^۱ - رضایی اصفهانی، ترجمه قرآن، ج ۴، ص ۵۲.

^۲ - سوره اسراء، آیه ۳۴.

^۳ - رضایی اصفهانی، ترجمه قرآن، ج ۴، ص ۱۲، ص ۷۷.

^۴ - سوره ضحی، آیه ۹.

قدر ایشان بشناس و در طریق احسان و رأفت و عطوفت با ایشان سلوک نمای، و یتیمی خود را
بیاد آور و بر مال ایشان مسلط مشو تا حق ایشان را تصرف نمایی و بایشان نرسانی هم چنان
که عرب می کنند^۱.

^۱ - کاشانی، تفسیر کبیر منهج الصادقین فی الزام المخالفین، ج ۳۰، ص ۳۵۴.

نتیجه

موضوع تأثیر خوردن مال یتیم در جامعه با محوریت آیه ۱۵۲ سوره انعام از جمله موضوعات مهم و مورد بحث در حوزه های مختلف قرآنی و اخلاقی و اجتماعی می باشد. از جمله مصادیق تضییع حق الناس خیانت و خوردن مال یتیمان است. در هر اجتماعی بر اثر حوادث ناگوار والدینی از دنیا می روند و فرزندان خردسالی از آن ها می ماند و باید اموال آن ها حفظ و در موقع مناسب به آنها پرداخت شود. یکی از درد و رنج هایی که جامعه با آن مواجه است، درد یتیمی می باشد و خوردن مال یتیم، از جمله مسائلی است که جامعه از دیرباز در حال جدال با آن است، لذا ضروری بوده که به چنین بحثی پرداخته شود. قرآن درباره حفظ حقوق یتیم و مراعات حال او و رسیدگی و تکفل امور یتیمان سفارش فراوان کرده است، ولی چون احتمال لغزش مالی و سوء استفاده کردن از اموال یتیمان بسیار است، لذا هشدار بیشتری لازم است؛ برای این اساس هدف در این مقاله تبیین تأثیر خوردن مال یتیم در جامعه با محوریت آیه ۱۵۲ سوره انعام بوده است، تا از نزدیک شدن به اموال یتیمان نهی کرده و بیان کنیم که تصرف ظالمانه در اموال یتیمان علاوه بر خوردن آتش، تأثیر فراوانی در جامعه در پی خواهد داشت. در نتیجه اگر شخص یتیم و بی سرپرست را در جامعه به حال خود رها کنیم و دست او را نگیریم و هیچ مهر و محبتی به او نشود و علاوه بر آن اموال او را بخوریم، در واقع به خود ضرر زده و باعث می شویم که شخص یتیم در قلب خود کینه و نفرت به جامعه را پرورش داده و در آینده به دنبال فرصتی برای ضربه زدن به جامعه باشد، لذا این شخص دست به سرقت و قتل و حرام خواری و تمام مفسد زده و از این طریق به جامعه علاوه بر خود ضربه می زند، بنا براین در این مقاله پس از تبیین اهمیت یتیم در آموزه های اسلامی و حقوق او به بیان تأثیر خوردن اموال یتیم در جامعه و راهکارهایی که قرآن برای حفظ اموال او بیان کرده، پرداخته شد. به نظر می رسد که خوردن مال یتیم، زمینه انحراف فرد یتیم و سقوط جامعه را در پی داشته باشد پس آسیب جدی بر جامعه نیز وارد می شود.

منابع و مأخذ

*قرآن

*نهج البلاغه

الف) کتب فارسی

- ۱- انصاریان، حسین، زیبایی های اخلاق، قم، دار العرفان، چاپ سوم، ۱۳۸۶ش
- ۲- دشتی، محمد، فرهنگ سخنان پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) ، قم: مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین، چاپ اول، ۱۳۸۶ش.
- ۳- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم ۱۳۷۷ش.
- ۴- رضایی اصفهانی، محمد علی و همکاران، ترجمه قرآن، قم: موسسه تحقیقاتی فرهنگی دار الذکر، چاپ اول، ۱۳۸۳ ه. ش.
- ۵- طباطبایی، محمدحسین، ترجمه تفسیرالمیزان، قم: جامعه مدرسین، چاپ پنجم، ۱۳۷۴ش.
- ۶- نفیسی، علی اکبر، فرهنگ نفیسی، تهران: خیام، چاپ اول، ۱۳۴۳ ه. ش.
- ۷- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ سی و دوم، ۱۳۷۴ه.ش.
- ۸- مصباح یزدی و اسکندری، محمد تقی و محمد حسین، اخلاق در قرآن، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پرورشی امام خمینی، چاپ پنجم، ۱۳۹۱ ش.

ب) کتب عربی

- ۹- ابن بابویه، محمد بن علی، **ثواب الاعمال**، قم: شریف الرضی، چاپ سوم، ۱۴۰۶ق.
- ۱۰- ابن عاشور التونسی، محمد الطاهر، **تفسیر التحریر و التنویر**، تونس: الدار التونسیه، چاپ دوم، ۱۹۸۴ق.
- ۱۱- بیهقی، احمد بن حسین، **السنن الکبری**، مکه: مکتبه دار الباز، چاپ اول، ۱۴۱۴ق.
- ۱۲- حسینی شیرازی، محمد، **تبیین القرآن**، بیروت: دار العلوم، چاپ دوم، ۱۴۲۳ق.
- ۱۳- طباطبایی، محمدحسین، **المیزان فی تفسیر القرآن**، بیروت: مؤسسه العلمی، چاپ چهارم، ۱۴۱۱ق.
- ۱۴- _____، **تفسیر المیزان**، قم: بنیاد علمی و فرهنگی علامه طباطبایی، چاپ هفتم، ۱۳۶۷ه.ش.
- ۱۵- کاشانی، ملا فتح الله، **تفسیر منهج الصادقین فی الزام المخالفین**، تهران: کتابفروشی محمد حسن علمی، چاپ سوم، ۱۳۳۶ ه. ش
- ۱۶- محدث نوری، حسین بن محمدتقی، **مستدرک الوسائل**، قم: آل البيت، چاپ چهارم، ۱۳۶۹ش .